

สภาพทั่วไปของหมู่บ้านป่าจี้

หมู่บ้านป่าจี้ เป็นหมู่บ้านชวาภาคเหนือของประเทศไทย ตามส่วนการบริหารอย่างเป็นทางการ หมู่บ้านป่าจี้ขึ้นกับตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ตำบลแม่เหียะประกอบด้วยหมู่บ้าน 7 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านคำหนัก หมู่บ้านอุโบสถ (ชาวบ้านเรียก บ้านม่อ) หมู่บ้านป่าจี้ หมู่บ้านท่าข้าม หมู่บ้านคอนบิน หมู่บ้านใหม่สามัคคี และหมู่บ้านคำหนักใหม่ หมู่บ้านใหม่สามัคคีและหมู่บ้านคำหนักใหม่ เป็นหมู่บ้านที่สร้างขึ้นใหม่ หมู่บ้านใหม่สามัคคีสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2531 ส่วนหมู่บ้านคำหนักใหม่สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2535 ทั้งนี้เนื่องจากการเพิ่มของประชากร ส่วนมากมาจากการที่หมู่บ้านจัดสรรในหมู่บ้านคำหนัก ทำให้คนจากที่อื่นเข้ามาอยู่กันมากขึ้น

บ้านป่าจี้เป็นหมู่บ้านหนึ่งใน 5 หมู่บ้านที่มีมาแต่เดิม ตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของตำบล ติดต่อกับตำบลหนองควาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ทางตะวันตกของบ้านป่าจี้ติดกับแนวเขตอุทยานแห่งชาติสุเทพ-ปุย ซึ่งทางราชการประกาศให้เป็นเขตอุทยานแห่งชาติเมื่อปี พ.ศ. 2503 เดิมป่านี้เป็นที่ที่ชาวบ้านเข้าไปหาผลประโยชน์ได้ เช่น ตัดไม้ เก็บของป่า หรือบริเวณริมป่าติดกับหมู่บ้านก็ดางป่าทำไร่อ้อย แต่ถึงแม้จะประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติแล้ว เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ที่รักษาป่านั้นก็ยังอนุญาตให้เข้าไปเก็บของป่าได้บ้าง แต่ห้ามตัดไม้ หรือเก็บของป่าเพื่อการค้า อย่างไรก็ตาม ก่อนที่ทางราชการจะประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ ได้มีชาวบ้านตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตป่าบ้างแล้ว ส่วนมากเป็นชาวบ้านที่มาจากตำบลอื่น เมื่อทางราชการประกาศให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ ชาวบ้านเหล่านั้นก็ยังไม่ได้ย้ายออกจากป่าซ้ำยังมีการอพยพเข้าไปอยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น เจ้าหน้าที่ป่าไม้ท่านหนึ่งบอกว่า ที่ไม่ขับไล่ชาวบ้านออกจากพื้นที่ดังกล่าว เพราะเห็นว่าได้มาอยู่ก่อน จึงอนุโลมให้อยู่ต่อ โดยไม่ให้ตัดไม้หรือสร้างสิ่งก่อสร้างถาวร ได้มีการนิยามกันระหว่างชาวบ้านกับทางราชการอยู่เหมือนกัน เป็นเรื่องสิทธิบนพื้นที่ที่ได้อยู่อาศัยแล้ว ทางด้านเจ้าหน้าที่อำเภอ กรมการปกครอง ได้แก้ไขปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยของชาวบ้านเหล่านี้ด้วยการออกทะเบียนบ้านให้อยู่ในเขตหมู่บ้านป่าจี้ หมู่บ้านป่าจี้จึงมี

2 บริเวณ คือ หมู่บ้านป่าจี้เดิม กับหมู่บ้านที่อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ ชาวบ้านเรียกหมู่บ้านที่อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาตินี้ว่า บ้านแม่เหิยะใน

ระยะทางระหว่างบ้านป่าจี้กับบ้านแม่เหิยะในห่างกันประมาณ 3 กิโลเมตร ทำให้ชาวบ้านของทั้งสองหมู่บ้านมีความสัมพันธ์กันไม่มากนัก ความสัมพันธ์ที่มีส่วนมากเป็นแบบทางการ ส่วนความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการมีเพียงความสัมพันธ์ส่วนตัวของคนที่อยู่ใกล้กัน แม้เมื่อมีการประชุมหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ บ้านแม่เหิยะในก็เพียงส่งตัวแทนเข้าประชุมเท่านั้น ไม่ได้มาร่วมประชุมกันทุกคน ความรู้สึกของชาวบ้านเองก็ไม่ได้รวมบ้านแม่เหิยะในเข้าเป็นส่วนหนึ่งของบ้านป่าจี้ ในการประชุมชาวบ้านป่าจี้ประจำปีในปีหนึ่ง ผู้ใหญ่บ้านได้แจ้งให้ชาวบ้านรับรู้ว่า จะไม่ให้ชาวบ้านแม่เหิยะในเฝ้าของจากวัดป่าจี้ เพราะของในวัดป่าจี้ก็ควรใช้กันในบ้านป่าจี้ มีครอบครัวหนึ่งวิจารณ์ความคิดของผู้ใหญ่บ้านว่า "ไม่ให้เขาเฝ้าได้ยังไง เขาก็หมู่ 3 เหมือนกัน" สำหรับผู้ใหญ่บ้านแล้ว ได้แยกระหว่างบ้านป่าจี้กับบ้านแม่เหิยะใน ถึงแม้คนที่ไม่เห็นด้วย ก็อ้างความเป็นหมู่บ้านเดียวกันของหมู่บ้านป่าจี้กับหมู่บ้านแม่เหิยะในจากหมู่บ้านทางการ ในความเป็นจริงพวกเขาก็ยังตระหนักถึงความเป็นคนละ บ้าน กัน

ดังได้กล่าวแล้วในบทก่อนว่า การศึกษาการใช้เรื่องเล่าผีปู่และย่าและในที่นี้ จะศึกษาเฉพาะแต่เพียงบ้านป่าจี้ที่มีมาแต่เดิม ไม่รวมบ้านแม่เหิยะใน การบรรยายต่อไปข้างหน้าจึงจะใช้ หมู่บ้านป่าจี้ ในความหมายเพียงบ้านป่าจี้

ลักษณะของหมู่บ้าน

ศูนย์วิทยทรัพยากร

หมู่บ้านป่าจี้ อยู่ห่างจากตัวจังหวัดเชียงใหม่ไปทางตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ 6 กิโลเมตร จากตัวจังหวัดไปยังหมู่บ้านได้ 2 ทาง คือ ทางแรก ไปตามถนนสายเชียงใหม่-หางดงประมาณ 5 กิโลเมตรถึงหมู่บ้านคอนบิน มีถนนแยกเข้าหมู่บ้านคอนบินไปถึงหมู่บ้านป่าจี้อีกประมาณ 2 กิโลเมตร อีกทางหนึ่ง จากตัวจังหวัดไปที่คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แล้วไปตามถนนเลียบคลองชลประทานแม่แตงลงทางใต้ 6 กิโลเมตรก็จะถึงหมู่บ้าน การเดินทางจากตัวจังหวัดเข้าหมู่บ้าน แม้ใช้เวลาประมาณ 15-20 นาที แต่ถ้าไม่มีรถส่วนตัว ก็จะเดินทางไม่สะดวก เพราะไม่มีรถประจำทางเข้า-ออกหมู่บ้าน

พื้นที่ของหมู่บ้านอยู่บริเวณที่ลาดเชิงเขาคอยคำด้านตะวันออก อยู่ห่างจากเขาคอยคำประมาณ 1.5 กิโลเมตร เขาคอยคำนี้เป็นเขาในเทือกเขาสุเทพ ในปี พ.ศ. 2503 รัฐบาลได้ประกาศให้เป็นอุทยานแห่งชาติสุเทพ-ปุย พื้นที่ส่วนหนึ่งจึงถูกเวนคืน ต่อมาทางราชการอนุญาตให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จัดตั้งศูนย์ทดลองการเกษตรบริเวณเชิงเขาคอยคำ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ก็ได้ซื้อที่ดินจากชาวบ้านเพิ่มอีก ชาวบ้านป่าจี้ตั้งบ้านเรือนอยู่กันเป็นกระจุก ผืนนาอยู่ด้านตะวันตกและด้านใต้ของตัวหมู่บ้าน ในระยะ 5-6 ปีมานี้ ชาวบ้านได้ขายที่นาแก่นายทุนในเมือง นายทุนใช้สร้างหมู่บ้านจัดสรร เหลือที่นาเพียง 74 ไร่ ในอนาคต ที่นาเหล่านี้จะหมดไปเรื่อย ๆ เพราะส่วนหนึ่งได้ประกาศขายแล้ว และอีกส่วนหนึ่งอยู่ในระหว่างต่อรองราคากัน

ในหมู่บ้านมีสถานที่สาธารณะประโยชน์เพียงวัดและป่าไร่หรือป่าช้า โรงเรียนประจำตำบลอยู่ที่หมู่บ้านท่าข้าม และมีโรงเรียนอีก 1 โรงเรียนที่หมู่บ้านคอนป็น สาธารณสุขตำบลก็อยู่ที่หมู่บ้านท่าข้าม วัดป่าจี้ซึ่งเป็นวัดประจำหมู่บ้าน อยู่ด้านตะวันตกของหมู่บ้าน ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 500 เมตร ชาวบ้านจะไปประกอบศาสนพิธีทุกวันสี่หรือวันพระ และวันสำคัญทางศาสนา วัดนี้แต่เดิมไม่มีอุโบสถ มีเพียงวิหารไว้ประกอบศาสนพิธี ดังนั้นเมื่อต้องประกอบศาสนพิธีที่กระทำในอุโบสถต้องไปกระทำที่วัดอุโบสถ นอกจากนั้น ยังใช้เป็นที่ประชุมชาวบ้านในเรื่องสำคัญของหมู่บ้าน ตามทางการหมู่บ้านป่าจี้มีวัดอีก 1 วัด คือ วัดพระธาตุคอยคำ อยู่ที่คอยคำ แต่สำหรับชาวบ้านถือเป็นวัดของตำบล ปกติชาวบ้านป่าจี้จึงไม่ได้ปฏิบัติศาสนพิธีที่วัดนี้ ส่วนป่าไร่อยู่ห่างจากวัดไปทางตะวันตกอีกประมาณ 1.5 กิโลเมตร

ด้านเหนือของหมู่บ้านติดต่อกับบ้านบ่อ หรือชื่อทางการว่า หมู่บ้านอุโบสถ มีลำน้ำแม่เหียะเป็นเขตแดน ชาวบ้านเล่าว่า เมื่อก่อนหัวนี้มีน้ำมาก สามารถนำน้ำเข้าเหมืองไปตามนาได้ทั่ว และนำน้ำไปใช้ตามบ้านเรือนด้วย แม้ในฤดูแล้งก็ยังมีน้ำไหลอยู่ตลอด มาในระยะ 20 ปีมานี้ที่น้ำในลำน้ำแม่เหียะค่อยแห้งลง ถึงในช่วงหน้าน้ำก็ไม่ค่อยมีน้ำนัก ด้านตะวันออกมีคลองชลประทานแม่แตงตัดผ่านหมู่บ้าน คลองชลประทานนี้สร้างขึ้นปี พ.ศ. 2510-2511 แต่ไม่มีผลต่อการทำนาของหมู่บ้าน เพราะพื้นที่ของหมู่บ้านสูงกว่าคลองชลประทาน หากจะนำน้ำจากคลองชลประทานมาใช้ก็ต้องใช้ค่าใช้จ่ายสูง ทั้งชาวบ้านไม่ได้ทำสวนเหมือนบางหมู่บ้านในตำบลอื่น คลองชลประทานจึงยังมีประโยชน์ต่อหมู่บ้านป่าจี้น้อยลงไปอีก

เส้นทางของคลองชลประทานผ่านหอเจ้าบ้านบ้านใต้ หอเจ้าบ้านนี้เป็นหอผิอรักษ์ หมู่บ้าน และโดยเหตุที่หมู่บ้านนี้แบ่งออกเป็น บ้านเหนือ และ บ้านใต้ จึงมีหอเจ้าบ้าน 2 หอ หอมีเจ้าบ้านบ้านเหนืออยู่บริเวณป่าริมหมู่บ้านด้านตะวันตกเฉียงเหนือ หอมีเจ้าบ้านบ้านใต้อยู่บริเวณริมหมู่บ้านด้านตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อทางการขุดคลองชลประทานผ่านหอเจ้าบ้านบ้านใต้ ชาวบ้านจึงได้ย้ายหอเจ้าบ้านบ้านใต้ไปไว้ร่วมกับหอเจ้าบ้านบ้านเหนือ

การกำหนดบ้านเหนือ-บ้านใต้ ชาวบ้านได้ใช้ถนนในหมู่บ้านเป็นเครื่องกำหนด ริมคลองชลประทานด้านตะวันออกมีถนนเลียบริมคลอง จากถนนเลียบริมคลองชลประทานมีถนนแยกเข้าหมู่บ้านเลขออกไปถึงวัดและป่าเขี้ยว และยาวอ้อมไปถึงหมู่บ้านอุโบสถ ถนนเส้นนี้แต่เดิมเป็นเพียงทางเดินเล็ก ๆ ในหมู่บ้าน ในช่วงที่มีการขุดคลองชลประทานนั้น ชาวบ้านได้นิมนต์พระจากที่อื่นมาเป็นเจ้าอาวาสวัดป่าจี้ พระรูปนั้นได้ขอให้ชาวบ้านสร้างถนนจากหมู่บ้านไปยังวัด ชาวบ้านจึงได้ปรับปรุงทางเดินให้เป็นถนนและสร้างถนนต่อไปจนถึงวัด ทางเดินหรือถนนเส้นนี้เองที่แบ่งหมู่บ้านป่าจี้ออกเป็น บ้านเหนือ และ บ้านใต้

อันที่จริงผู้วิจัยไม่ค่อยได้ยินชาวบ้านเอ่ยถึง บ้านเหนือ-บ้านใต้ นัก แต่จะได้ยิน มือเหนือ-มือกลาง-มือใต้ มากกว่า เพราะยังมีถนนอีกเส้นหนึ่งแยกจากถนนเข้าหมู่บ้านไปทางเหนือ แล้วอ้อมไปทางตะวันตกจบกับถนนเข้าหมู่บ้านก่อนถึงวัด ทำให้หมู่บ้านถูกแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ชาวบ้านจึงเรียกส่วนที่อยู่ด้านเหนือว่า มือเหนือ เรียกส่วนที่อยู่กลางหมู่บ้านว่า มือกลาง และส่วนที่อยู่ด้านใต้ว่า มือใต้ คำว่า มือ นี้มีนัยของกำหนดเวลาการทำงานอยู่ด้วย* ชาวบ้าน

* บางคนใช้คำว่า บ้านเหนือ หมายถึงบ้านอุโบสถ และใช้คำว่า บ้านใต้ หมายถึงบ้านป่าจี้

* พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2533: 962) ให้ความหมายคำว่า มือ ไว้ว่า

นอ. คราว, ครั้ง, หน, กำหนดนัดหมาย นข. เวลา, ฤกษ์ นค. การเข้าเวร, การอยู่ยาม เช่น ไผ่เข้ามือ-ไปอยู่เวร ถ้า ไผ่ส่งเข้ามือ-คือการที่นำอาหารไปถวายพระที่วัดตามกำหนดวาระที่ได้มอบหมายกันไว้ ก. ลงแขก- งานที่ทำให้แก่ผู้อื่นเพื่อให้ผู้นั้นทำงานเช่นเดียวกับแก่ตนในโอกาสต่อไป เรียกว่า เอามือ

จะผลัดเวียนกันทำกิจกรรมบางอย่างของหมู่บ้าน โดยเวียนกันไปตามมือ เท่าที่พบมี 2 กิจกรรม คือ การถวายอาหารพระ และการไปร่วมงานกับวัดอื่น

การถวายอาหารพระ หากเป็นวันศีลชาวบ้านจะไปถวายอาหารพระที่วัด และประกอบศาสนพิธีตอนเช้าด้วย ชาวบ้านจะถวายอาหารพระเฉพาะตอนเช้า พระต้องแบ่งอาหารสำหรับฉันเข้ากับฉันเพล ส่วนวันอื่น ๆ เสร็จจะไปรับปันโตจากชาวบ้านที่นำไปให้ตั้งแต่เย็นวันก่อน และจะเวียนกันไปแต่ละ มือ ชาวบ้านบางคนอาจต้องการถวายอาหารพระเป็นพิเศษในบางวัน ก็จะบอกเณรให้ไปรับอาหาร ซึ่งเป็นกรณีพิเศษ ส่วนการไปร่วมงานกับวัดอื่น ชาวบ้านจะเวียนกันไปแต่ละ มือ ยกเว้นกรณีวัดในตำบลแม่เหียะที่ชาวบ้านจะรวมกันไปทั้งหมดบ้าน

นอกจากนั้น เรานอเห็นร่องรอยกลุ่มบ้านตามเครือญาติ กล่าวคือ เครือญาติที่ใกล้ชิดกัน มักจะตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กัน แต่ในระยะหลังได้มีการซื้อขายที่ดินให้กับญาติห่าง ๆ ทำให้เครือญาติที่ใกล้ชิดกันอยู่กระจัดกระจาย

เมื่อผู้วิจัยเข้าไปอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน บ้านที่อาศัยอยู่นั้นอยู่ในเขตมือใต้ แต่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลับให้ผู้วิจัยไป ไร่ มีเจ้าบ้านที่บ้านเหนือ ในกรณีนี้ เป็นเพราะประการแรก มีการรวมหอดมีเจ้าบ้านทั้งสองไว้ที่เดียวกัน ประการที่สองมาซึ่งมีเจ้าบ้านบ้านใต้ย้ายบ้านไปอยู่ในเขตมือเหนือ และอีกประการหนึ่ง บทบาทของมาซึ่งมีเจ้าบ้านบ้านใต้น้อยลง ทำให้ดูเหมือนหมู่บ้านนี้มีเจ้าบ้านเพียงหนึ่งเดียว

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

ไม่มีหลักฐานบ่งชี้แน่ชัดถึงการตั้งหมู่บ้าน หากพิจารณาจากโบราณสถาน จะพบว่าในชุมชนแม่เหียะมีวัดโบราณอยู่ที่หมู่บ้านคำหนัก วัดคำหนักมีลักษณะเป็นวัด 2 วัดอยู่ติดกัน วัดหนึ่งเป็นวัดเก่า ซึ่งเชื่อกันว่า พระสิริมังคลาวจารย์ ได้สร้างไว้ อีกวัดหนึ่งเป็นวัดที่สร้างขึ้นในภายหลังต่อมาได้รวมวัดทั้งสองเป็นอาณาเขตเดียวกัน

ใน มงคลคฤททิพนิสา ซึ่ง พระสิริมังคลาจารย์ ได้แต่งไว้เมื่อปี พ.ศ. 2067 กล่าวว่า พระสิริมังคลาจารย์ สร้างวัดแห่งหนึ่ง เชื่อกันว่า คือ วัดสวนขวัญ หรือในปัจจุบันเรียก วัดตำหนัก (วัดสิริมังคลาจารย์) อยู่ที่หมู่บ้านตำหนัก มีข้อความในเอกสารว่า

[627] พระมหาเถระ ผู้ซึ่งครุทั้งหลายขนานนามว่า สิริมงคล ผู้อยู่ในสุญญาคาร อันเป็นที่
เกิดความเลื่อมใสของคนทั้งหลายผู้มาถึงอันเป็นที่สังค ในที่ควาตหนึ่ง เบื้องทิศทักษิณแห่ง
นวปุระ (เชียงใหม่) ผู้ยินดีในวิเวก มีอุตสาหะมาก ทรงพระไตรปิฎก ประดับด้วย
ความเชื่อ ความรู้ และความเพียร. . . (มังคลคฤททิพนิ แปล เล่ม 5, 2531: 172)

จะเห็นว่าบริเวณดังกล่าวน่าจะเป็นป่า หรือ "เป็นที่สังค" ไม่มีชุมชนตั้งอยู่ และต่อมาคงกลายเป็นวัดร้างไป ต่อเมื่อมีการตั้งชุมชนขึ้นจึงได้มีการสร้างวัดขึ้นอีกอยู่ติดกับวัดร้างนั้น

ปัญหาต่อมา เราไม่รู้แน่ชัดว่าหมู่บ้านใดในชุมชนแม่เหียะเป็นหมู่บ้านแรก อันจะนำไปสู่เรื่องการขยายตัวของชุมชน แต่มีข้อน่าสังเกตว่า ในเอกสารโบราณ ราชชื่อวัดและนิกายสงฆ์โบราณในเชียงใหม่ (สมหมาย เปรมจิตต์, ปรีวรต, 2518: 14) "เรียกวัดท่าข้ามว่า "วัดแม่เหียะท่าข้าม" อาจเป็นไปได้ว่า หมู่บ้านท่าข้ามเป็นหมู่บ้านแรกและชื่อ แม่เหียะ ต่อมาเมื่อตั้งหมู่บ้านป่าจี้ จึงได้สร้าง "ท่าข้าม" ห้วยแม่เหียะขึ้นที่บริเวณหมู่บ้าน แม่เหียะ และเรียกว่า หมู่บ้านท่าข้าม อย่างไรก็ตาม ที่กล่าวมานี้เป็นเพียงข้อสันนิษฐานเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีข้อที่น่าสังเกตเพิ่มเติม คือ ทั้ง 5 หมู่บ้านเดิม มีเพียงหมู่บ้านบ้านบ่อเท่านั้นที่มี "อุโบสถ" วัดอื่นมีเพียงวิหารไว้สำหรับประกอบศาสนพิธี การสวดปาติโมกข์และบวชพระจะกระทำที่วัดอุโบสถ ในราวปี พ.ศ. 2440 ศูนย์กลางของชุมชนน่าจะอยู่ที่หมู่บ้านบ้านบ่อ เพราะ นายแคว้น (กำนัน) อยู่ที่หมู่บ้านนี้ ตามเอกสาร ราชชื่อวัดและนิกายสงฆ์โบราณในเชียงใหม่ (สมหมาย เปรมจิตต์, ปรีวรต, 2518: 14) กล่าวว่า "วัดทสศ (วัดอุโบสถ) ตั้งอยู่ในบ้านแสนเรือนแก้ว แคว้น

* เอกสารนี้เขียนขึ้นเมื่อปี 2440 "คงจะได้จัดทำขึ้นตามคำสั่งขององค์การคณะสงฆ์ส่วนกลางที่กรุงเทพฯ ในสมัยรัชการที่ 5" (สมหมาย เปรมจิตต์, 2518: คำนำ)

แม่เหียะ . . . วัตถุประสงค์ตั้งอยู่ในบ้านป่าจี้ แคว้นแสนเรือนแก้วแม่เหียะ”

สำหรับหมู่บ้านป่าจี้ มีหลักฐานที่แสดงว่าน่าจะมิก่อน พ.ศ. 2419 ไม่นานนัก เพราะ
พระยาหลวงสามล้าน ได้บันทึกไว้เมื่อปี พ.ศ. 2419 ว่า “ซำก็ได้ไปทวนฉลองวัดป่าจี้
บ้านแม่เหียะเหนือ มีม้าดำ 1 สัพพะเบื่อง 1 เครื่องทานผา และหมากสุ่มพุ่มครั้ง 1”
(พระครูชินวงศานวัฒน์ <สิงห์โต ชินวิไล>, 2528: 26) การ “ทวนฉลอง” ในล้านนาจะมีขึ้น
ต่อเมื่อได้สร้างสิ่งสำคัญขึ้น เช่น สร้างวิหาร สร้างอุโบสถ เท่าที่ผู้วิจัยพบ ในวัดป่าจี้ไม่พบว่ามี
สิ่งสำคัญนอกจากวิหารและพระประธานในวิหาร พระอุโบสถเพิ่งสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2535
การทวนฉลองในครั้งนั้นคงเป็นการทวนฉลองวิหารวัดป่าจี้ วัดป่าจี้จึงน่าจะสร้างขึ้นเมื่อก่อน
พ.ศ. 2419 ไม่นาน และหมู่บ้านป่าจี้ก็น่าจะมิก่อนวัดของหมู่บ้านนานนุกด้วย เพราะโดยปกติ
เมื่อมีการรวมตัวเป็นหมู่บ้านขึ้นมาก็จะสร้างวัดขึ้นมาเป็นที่ประกอบศาสนกิจของชาวบ้าน

ทั้งจากการสำรวจความเป็นเครือญาติกันของชาวบ้าน พบว่าในจำนวน 63 ครอบครัว
มีเพียง 7 ครอบครัวเท่านั้นที่เป็นคนจากนอกหมู่บ้านไปอาศัยอยู่ภายหลัง นอกนั้นจำนวน 56
ครอบครัว ต่างสืบเชื้อสายมาจาก **พญาไชยชนะ ลุก พญามุงเมฆ** แสดงว่าหมู่บ้านป่าจี้นี้มีจุด
เริ่มต้นมาจาก **พญามุงเมฆ** ตามประวัติหน้ากุบเก็บกระดูกของ **พญาไชยชนะ** กล่าวว่า
พญาไชยชนะ มีอายุอยู่ระหว่างปี พ.ศ. 2385-2478 หลาน **พญาไชยชนะ** คนหนึ่งปัจจุบันอายุ
94 ปี ยังไม่ทันได้เห็น **พญามุงเมฆ** คำว่า **พญามุงเมฆ** น่าจะมีอายุอยู่ประมาณระหว่างปี
พ.ศ. 2350-2435 หลักฐานทางเครือญาตินี้กับหลักฐาน บันทึกพระยาหลวงสามล้านข้างต้น
มีความสอดคล้องกันว่า หมู่บ้านป่าจี้ น่าจะเกิดขึ้นประมาณปีพ.ศ. 2390-2415 อันที่จริงยังมีข้อมูล
จากชาวบ้านสนับสนุนมากขึ้นไปอีก คือ มีพ่ออัยกับแม่อัย 3 รายบอกว่า เมื่อสมัยเป็นเด็กเป็นหนุ่ม
ยังได้ช่วยพ่อแม่ถางป่าทำเป็นผืนนา ก็แสดงว่าในประมาณ 50-60 ปีก่อน ชาวบ้านที่หมู่บ้านนี้ยังมี
ไม่มากนัก การทำนาจึงมีไม่มาก เฝิงจะมีการบุกเบิกที่ดินทำผืนนาในภายหลัง

* คำว่า “แคว้น” (แคว่น/แคว่ง) เทียบได้กับ “คำขล” ในปัจจุบัน “แสน” เป็น
ศักดิ์นาของล้านนา “เรือนแก้ว” จึงเป็นชื่อของนายแคว่น

แต่ความข้างต้น ไม่มีความหมายสำหรับชาวบ้านป่าจี้เลย พวกเขาคิดว่าหมู่บ้านมีมานานแล้ว เช่นเดียวกับเจ้าอวาสวัดป่าจี้ได้บอกผู้วิจัยว่า วัดนี้สร้างมาตั้งแต่ พ.ศ. 2100 ตรงกับ ประวัตินครวัดที่ราชอาณาจักร เล่ม 9 (กองพุทธศาสนสถาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2533: 309) ว่า สร้างเมื่อ พ.ศ. 2125*

เมื่อถามชาวบ้านถึงที่มาของชื่อหมู่บ้าน พวกเขาจะโยงถึงชื่อวัด วัดของหมู่บ้านได้ชื่อว่า วัดป่าจี้ เพราะแต่ก่อนหลังวัดตลอดไปจนถึงเชิงคอยคำจะเป็นป่าไม้จี้**

แม่ฮ้อยหลายคนบอกว่า แต่ก่อนเรียกหมู่บ้านนี้ว่า แม่เหี้ยะ ด้วย หรือเรียกว่า แม่เหี้ยะป่าจี้ คำว่า แม่เหี้ยะ เป็นชื่อลำน้ำที่ไหลผ่านชุมชนแม่เหี้ยะ บางคนบอกว่าเพี้ยนมาจากแม่เหี้ย เพราะที่ป่าไม้จี้นี้มีตัวเหี้ยอาศัยอยู่มาก จึงเรียกว่า แม่เหี้ย ที่ผนังวิหารวัดป่าจี้ด้านหน้า มีรูปปูนปั้นเนินสูงเป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง พวกเขาบอกว่าเป็นตัวเหี้ย (แต่มีบางคนบอกว่า เป็นมังกร)***

* แต่ที่น่าแปลกสำหรับเอกสารนี้ คือ กล่าวไว้ว่า "มีเจ้าอวาสเท่าที่ทราบนาม คือ รูปที่ 1-5 ไม่ทราบนาม รูปที่ 6 เจ้าอวาสอินสม พ.ศ. 2478-2508" หมายความว่า ตั้งแต่ตั้งวัดป่าจี้มาจนถึง พ.ศ. 2500 มีเจ้าอวาสวัด 6 รูป รูปที่ 1-5 ไม่ทราบนาม หากเราสมมุติให้เจ้าอวาสวัดรูปที่ 1-5 ปกครองวัดรูปละ 30 ปี ก็จะได้รวมเป็น 150 ปี ซึ่งในความเป็นจริงน่าจะน้อยกว่านี้ นั่นหมายความว่าเริ่มมีวัดหลัง พ.ศ. 2320 เป็นการยืนยันการประมาณการว่าวัดป่าจี้ น่าจะสร้างประมาณก่อนปี พ.ศ. 2419 ไม่นานนัก

** พจนานุกรมฉันทา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2533: 387) ให้ความหมายคำว่า จี้ ไว้ว่า "จีน น. คนตา- ชื่อพรรณไม้หนุ่มชนิด *Harrisonia perforata* Harr. ในวงศ์ *Simaroubaceae* ขึ้นในป่าโปร่ง สูงได้ถึง 8 เมตร มีหนามทั่วต้น ใบคล้ายมะขวิดแต่แข็งกว่า ดอกขาว ผลกลมแบนขนาดราวหัวแม่มือ ทุกส่วนมีรสขม ใช้ทำยาได้ กิ่งใช้ทำไม้ลิ้น หนามชื่อ กี่ว่า"

*** ที่น่าแปลกก็คือ คำว่า "เหี้ย" ที่หมายถึงสัตว์เลื้อยคลานชนิดหนึ่งนั้นไม่มีในภาษาคำเมือง คำว่า "เหี้ย" ในภาษาคำเมืองมีแต่ที่หมายถึงเรื้อราด ส่วนสัตว์เลื้อยคลานที่ภาษาไทยกลางเรียกว่าเหี้ยนั้น ภาษาคำเมืองใช้คำว่า "แลน"

ชาวบ้านจะพูดถึงความเป็นมาของหมู่บ้านถอยไปถึงสมัย *พญาบุงเมฆ-พญาบุงเมฆ* เป็นชาวบ้านป่าจี้ แม่นาย ก. บอกว่าชื่อ *นายสุข* และได้ทำดินขอหรือกระเบื้องมุงหลังคาให้กับเจ้าเมืองเชียงใหม่คราวบูรณะวิหารวัดเจดีย์หลวง จึงได้เป็น *พญาบุงเมฆ* (ความจริงนี้มีเพียงแม่นาย ก. เท่านั้นที่เล่าให้ฟัง) *พญาบุงเมฆ* สามารถเก็บเงินจากคนที่ทำกระเบื้องดินขอทั่วไปในล้านนาไปจนถึงเมืองแพร่ เมืองเชียงราย*

เราจึงเห็นว่า แต่ก่อนนอกจากชาวบ้านป่าจี้จะทำนาเหมือนหมู่บ้านอื่น ๆ แล้ว พวกเขายังมีอุตสาหกรรมทำกระเบื้องดินขออีกด้วย ดูเหมือนจะเป็นลักษณะทั่วไปของหมู่บ้านในเชียงใหม่ที่มีอุตสาหกรรมเฉพาะบางอย่าง หากจะซื้อกระเบื้องดินขอก็ให้มาซื้อที่หมู่บ้านป่าจี้ หากจะซื้อหม้อดินก็ให้ไปซื้อที่หมู่บ้านหนองควาย เป็นต้น จนทุกวันนี้ถึงแม้ชาวบ้านจะเลิกทำกระเบื้องดินขอไปแล้ว แต่ชื่อเสียงด้านกระเบื้องดินขอก็ยังปรากฏอยู่ มีคนในเมืองเชียงใหม่แล้วว่า เมื่อไปหาซื้อกระเบื้องดินขอที่อำเภอสันกำแพง ชาวบ้านที่นั่นให้ไปหาที่หมู่บ้านป่าจี้ การที่หมู่บ้านป่าจี้มีอุตสาหกรรมกระเบื้องดินขอ เพราะสามารถหาดินเหนียวที่เหมาะสมแก่การทำกระเบื้องดินขอได้ ดินเหนียวที่ว่ามีบริเวณเชิงคอกคำ และในป่าแถวหมู่บ้าน ชาวบ้านจะต้องขุดดินลึกลงไปประมาณ 7-8 เมตรก็จะได้ดินเหนียวเนื้อละเอียด นำมาวดด้วยการย่ำจนได้ที่ แล้วนำมาทุบให้เป็นแผ่นบาง ๆ ก่อนขึ้นรูปเป็นกระเบื้อง นำไปผึ่งให้แห้ง จากนั้นนำไปเผา

ประมาณ 25-30 ปีก่อน พ่อ ล. รั้งจ้างขับรถขนของไปที่ตำบลสุเทพ เห็นคนที่นั่นทำดินกั้นหรืออิฐ ก็เกิดความคิดว่าน่าจะทำดินกั้นบ้าง จึงเรียนวิธีทำดินกั้นและมาทำที่หมู่บ้าน ประจวบกับเวลานั้นกระเบื้องดินขอเริ่มเสื่อมความนิยม กับดินสำหรับทำกระเบื้องดินขอหายากขึ้น ทำให้ชาวบ้านหันมาทำดินกั้นแทน ปัจจุบันเราจะไม่เห็นชาวบ้านทำกระเบื้องดินขอกันแล้ว แต่จะมีทำดินกั้นอยู่หลายครอบครัว อย่างไรก็ตาม การทำดินกั้นก็ประสบความเปลี่ยนแปลงเช่นกัน เมื่อมีเครื่องปั้นอิฐแพร่เข้ามาในตำบลแม่เหิษ และลูกค้านิยมดินกั้นที่ทำมาจากเครื่องปั้น ดินกั้นด้วยมือลดน้อยลงเรื่อย ๆ

* ในเรื่องนี้ Tanabe อธิบายให้ผู้วิจัยฟังว่า *พญาบุงเมฆ* เป็น *แก่ดินขอ* คือ คนที่มีหน้าที่เก็บล่่วยจากคนที่ทำกระเบื้องดินขอ และนำล่่วยส่งเจ้าเมืองเชียงใหม่อีกต่อหนึ่ง

ความสำคัญเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ในปัจจุบัน

ทุกวันนี้ ชาวบ้านป่าจี้สำนึกอยู่ว่า พวกเขาเป็น คนเมือง หรือ คนเหนือ พวกเขายังใช้ภาษาคำเมือง เชียงใหม่อยู่ในชีวิตประจำวัน แม้แต่คนที่ผ่านการศึกษาระดับสูงมาแล้วก็ตาม แต่ชาวบ้านป่าจี้ก็เหมือนกับคนในตัวเมืองเชียงใหม่ ที่พัฒนาภาษาคำเมืองของตนให้สอดคล้องกับคนที่ใช้ภาษาไทยกลางอย่างผู้วิจัย และพวกเขาจะรู้สึกดีขึ้นเมื่อผู้วิจัยพยายามใช้ภาษาคำเมือง แม้จะผิดบ้างก็ตาม หลายคนชื่นชมให้ผู้วิจัยนั่งถึงนักวิชาการฝรั่งและญี่ปุ่นที่สามารถพูดภาษาคำเมืองได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม หากพวกเขาต้องติดต่อกับคนที่ใช้ภาษาไทยกลาง สำหรับคนที่สามารถพูดภาษาไทยกลางได้ ก็จะใช้ภาษาไทยกลาง เมื่อผู้วิจัยเข้าไปในหมู่บ้านระยะแรกยังไม่สามารถพูดภาษาคำเมืองได้ หลายคนจะพูดภาษาไทยกลางกับผู้วิจัย แต่เมื่อผู้วิจัยพยายามพูดภาษาคำเมือง พวกเขาจะพูดภาษาคำเมืองกับผู้วิจัย มีบางคนเหมือนกันที่ยังคงใช้ภาษาไทยกลางกับผู้วิจัย

นอกจากภาษาแล้ว อาหารการกินก็ยังคงเป็นอาหารของทางเหนือ ชาวบ้านจะกินข้าวเหนียวหรือข้าวเหนียว และทำกินเอง มีร้านขายอาหารที่ปรุงแล้ว 3 ร้าน ร้านหนึ่งเป็นร้านก๋วยเตี๋ยวเนื้อ ร้านอีกสองร้านเป็นร้านอาหารเมือง มีข้าวสวยหรือข้าวเจ้าใส่ถุงขายตอนเช้าเหมือนกัน แต่กับข้าวเป็นกับข้าวเมือง เมื่อไปทำบุญที่วัด ชาวบ้านจะใส่บาตรด้วยข้าวเหนียวและกับข้าวเมือง

ในอดีตเมื่อปี พ.ศ. 2427-2428 ชาวบ้านแม่เหิยะได้เข้าร่วมกับ พญาผาบ (พระยาปราบสงคราม) ก่อการกบฏต่อต้านอำนาจของกรุงเทพฯ ที่เข้ามาควบคุมเมืองเชียงใหม่ ทางกรุงเทพฯ ได้เปลี่ยนวิธีการเก็บภาษีมาเป็นแบบเจ้าภานุชยานายอกร และเก็บภาษีเป็นเงิน สร้างความเดือนร้อนให้แก่คนเชียงใหม่เป็นอย่างมาก พญาผาบ จึงได้ก่อการกบฏขึ้น แต่ในทุกวันนี้ ผู้วิจัยไม่เคยได้ยินชาวบ้านรุ่นอัยนุคถึงเรื่องการเข้าร่วมกบฏครั้งนั้น คงมีแต่การทรงผิเจ้านายพญาผาบ เท่านั้นที่พอจะให้เห็นความเกี่ยวข้องกับกบฏ พญาผาบ ชาวบ้านป่าจี้สำนึกอยู่ว่าตนเป็นคนไทย คนหนึ่งเหมือนกัน ดังนั้นพวกเขาจึงสนใจความเป็นไปของประเทศไทยเหมือนกับคนไทยในชนบทภาคกลาง และรู้สึกชอบหรือไม่ชอบเจ้าหน้าที่ของรัฐในแง่ของอำนาจทางการเมืองมากกว่าไม่พอใจที่ พวกคนใต้ มาใช้อำนาจเหมือนกับช่วงที่อำนาจกรุงเทพฯ เข้ามาควบคุมเมืองเชียงใหม่

ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า ชาวบ้านป่าจี้จัดความสัมพันธ์ในกลุ่มชาติพันธุ์เป็นชั้น ๆ กล่าวคือ ชั้นใกล้สุดเป็น พวกป่าจี้ ต่อออกไปเป็น พวกแม่เหียะ พวกเรียงใหม่ พวกคนเมือง หรือ พวกคนเหนือ แล้วเป็น คนไทย พวกเขาจะแยก คนยาง (คือ คำที่คนเมืองใช้เรียก กะเหรี่ยง) เป็นคนอีกพวกหนึ่งจาก คนไทย อย่าง "เรา"

หมู่บ้านป่าจี้ ก็เหมือนกับหมู่บ้านทั่วไปของประเทศไทยที่มีศิลปะเก่า ๆ เมื่ออิทธิพล กระแสนุรักษ์วัฒนธรรมเข้าไป ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว้าหว้าว่า หมู่บ้านของตนมีคุณค่าต่อคนนอกมากขึ้น ในหมู่บ้านป่าจี้มีบ้านเรือนไทยล้านนาที่สร้างมาประมาณ 100 ปี 1 หลัง และเก่าประมาณ 70 ปี อีก 1 หลัง แต่บ้านเรือนไทยล้านนาที่มีอายุประมาณ 70 ปีนี้ได้ตกแต่งใหม่ไปแล้ว คงมีแต่บ้านเรือนไทยล้านนาที่มีอายุประมาณ 100 ปีที่ยังคงสภาพให้เห็นความเก่าแก่ บ้านหลังนี้เดิมเป็นที่อยู่ของ พญาไชยชนะ จุดเด่นที่ชาวบ้านมักพูดถึง คือ มีเสารือนั้นขรุขระตัน เมื่อประมาณ 6 ปีที่แล้วได้เปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชม ต่อมาปัญหาของหาย จึงได้ปิดไป คงเป็นเพียงบ้านอาศัยธรรมดา นอกจากมีบ้านเรือนไทยล้านนาโบราณแล้ว ยังมีพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่และย่าและอีกที่กลายเป็นพิธีกรรมสำคัญ สามารถทำให้คนนอกสนใจหมู่บ้านป่าจี้มากขึ้น (อันที่จริง ควรกล่าวว่า คนนอกสนใจชุมชนแม่เหียะมากกว่า เพราะสำหรับคนนอกแล้ว เป็นที่รู้กันว่าพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่และย่าและเป็นพิธีกรรมของ แม่เหียะ)

ประชากรหมู่บ้านป่าจี้

ปัจจุบันหมู่บ้านป่าจี้มีคนอาศัยอยู่ 184 คน ในจำนวนครัวเรือน 64 ครัวเรือน จากการสัมภาษณ์แม่ ร. และ ณ. พบว่า ชาวบ้านป่าจี้มีการแบ่งกลุ่มคนออกเป็นรุ่น 6 รุ่นตามอายุ รุ่นแรกเป็นรุ่นเด็กเล็ก มีอายุน้อยกว่า 15 ปีโดยประมาณ รุ่นที่สองเป็นรุ่นกลาง มีอายุประมาณ 15-20 ปี และเป็นผู้ที่ยังไม่แต่งงาน หากแต่งงานแล้วจะจัดเป็นคนรุ่นที่สาม รุ่นที่สามเป็นรุ่นใหญ่มีอายุประมาณ 20-30 ปี รวมทั้งคนที่มีอายุประมาณ 15-20 ปีที่แต่งงานแล้ว รุ่นที่สี่เป็นรุ่นผู้ใหญ่ มีอายุประมาณ 30-50 ปี รุ่นที่ห้าเป็นรุ่นพ่อรุ่นแม่ มีอายุประมาณ 50-60 ปี และรุ่นสุดท้ายเป็นรุ่นอู๊ส มีอายุตั้งแต่ประมาณ 60 ปีขึ้นไป

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนประชากรหมู่บ้านป่าจี้ แบ่งตามรุ่นและเพศ

รุ่นของชาวบ้าน	เพศชาย	เพศหญิง	รวม	คิดเป็นร้อยละ
รุ่นเด็กเล็ก	12	10	22	11.95
รุ่นเด็กกลาง	7	10	17	9.23
รุ่นใหญ่	15	16	31	16.84
รุ่นผู้ใหญ่	28	31	59	32.06
รุ่นพ่อรุ่นแม่	20	23	43	23.36
รุ่นอัย	3	9	12	6.25
รวม	85	99	184	100.00
คิดเป็นร้อยละ	46.19	53.80	100.00	

การแบ่งคนออกเป็นรุ่นของชาวบ้านป่าจี้ เป็นการแบ่งหน้าที่กันด้วย เด็กรุ่นกลางและรุ่นใหญ่รวมกันเป็นกลุ่มหนุ่มสาว เมื่อมีงานของหมู่บ้าน กลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มที่คอยช่วยเหลือผู้ใหญ่ทำงาน และเมื่อวัดของหมู่บ้านมีงานปอย กลุ่มหนุ่มสาวจะเป็นกลุ่มจัดกิจกรรมหาเงินในวัด เช่น มีสอยดาว จัดแข่งผลกระป๋อง และหากชาวบ้านจะต้องไปช่วยงานปอยของวัดอื่น ผู้หญิงในกลุ่มนี้จะมิหน้าที่ไปเฝ้าเฝ้าในงานปอย หรืองานวัด โดยปกติผู้วิจัยไม่เห็นการรวมกลุ่มของคนทั้งสองรุ่นนี้ พวกเขาจะแยกกันตามรุ่นและแยกกันตามเพศด้วย รวมกิจกรรมตามรุ่นของตัวเอง ฉ. เล่าว่า เด็กผู้ชายที่ไปสูงสิงอยู่กับรุ่นที่มีอายุมากกว่า มักจะถือว่าแก่ เป็นนักเลง อย่างเช่นพี่ชายของ ฉ. เอง

สำหรับรุ่นใหญ่ รุ่นผู้ใหญ่และรุ่นพ่อรุ่นแม่ ผู้หญิงที่แต่งงานแล้วจะรวมกันเป็นกลุ่มแม่บ้าน แต่ก็ไม่ใช้ทุกคน เป็นเพราะกลุ่มแม่บ้านนี้เป็นกลุ่มที่ทางการเข้ามาจัดตั้ง เมื่อมีงานของหมู่บ้าน

กลุ่มนี้จะเป็กลุ่มทำอาหาร

ชาวบ้านบางคนบอกว่า ในการทำงานของหมู่บ้านโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับงานวัด และงานเลี้ยงมี ผู้หญิงรุ่นพ่อรุ่นแม่จะเป็นคนคาคร้วหรือเตรียมของที่ไม่ต้องใช้แรงมาก ผู้ชายรุ่นพ่อรุ่นแม่จะเป็นคนทำงานที่ต้องใช้แรง ส่วนคนรุ่นผู้ใหญ่จะเป็นคนช่วย แต่เท่าที่ผู้วิจัยสังเกตเห็น งานต่าง ๆ เหล่านี้มีคนร่วมงานจำนวนไม่มาก และเป็นคนรุ่นพ่อรุ่นแม่ที่มาช่วยกันทำงาน มีบางคนเอ่ยปากว่า ต่อไปข้างหน้าชาวบ้านจะทำพิธีกรรมกันไม่เป็น

ส่วนรุ่นอัยเป็นรุ่นที่เข้าร่วมในกิจกรรมเพียงช่วงพิธีกรรม หรือหนึ่งดู "อัยแก่แล้ว ให้นกนึ่งเลย ๗" แม้แต่การไปฝังธรรมที่วัดในวันศีลหรือวันพระ ก็มีหลายคนที่ไม่ไป เพราะ "อัยไปบ่ไหว" แต่ในเชิงปฏิบัติ มีหลายครั้งที่รุ่นอัยแม่อัยร่วมทำกิจกรรมด้วย ขึ้นอยู่กับว่าใครยังสามารถทำงานได้หรือไม่

การทำมาหากิน

จากเดิมที่หมู่บ้านป่าจี้เป็นหมู่บ้านชาวนา ปัจจุบันการทำนามีเพียง 6 ครอบครั้ว และมีพื้นที่เพียง 74 ไร่ มีเพียงครอบครั้วเดียวที่ปลูกข้าวเพื่อขาย แต่ในความเป็นจริงเขาขายข้าวทั้งหมดที่เก็บเกี่ยวได้ แล้วซื้อข้าวที่สีแล้วมากิน ปริมาณที่ปลูกก็เพียง ๑๘ ไร่เท่านั้น การที่ชาวบ้านเลิกการทำนามีเหตุผลสำคัญ ๓ ประการ ประการแรก เกิดการขาดแคลนน้ำ ลำน้ำแม่เหียะเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญของชาวนาป่าจี้และชุมชนแม่เหียะ เมื่อประมาณ 20 ปีที่แล้วมาลำน้ำแม่เหียะเริ่มมีน้ำน้อย ทั้งที่เป็นไปตามธรรมชาติและศูนย์ขยายพันธุ์พืชได้สูบน้ำไปใช้เพื่อการเกษตรของศูนย์ฯ ประกอบกับเป็นช่วงที่ฝนตกน้อยลง ถึงแม้เมื่อประมาณ พ.ศ. 2510-2511 กรมชลประทานได้สร้างคลองชลประทานแม่แดงผ่านหมู่บ้าน แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้ประโยชน์ในด้านการทำนาจากคลองชลประทานนี้ เพราะบริเวณที่คลองชลประทานตัดผ่านนั้น เป็นที่ที่ต่ำกว่าพื้นที่ทำนา หากชาวบ้านจะนำน้ำจากคลองชลประทานมาใช้ก็ต้องใช้เครื่องสูบน้ำ ทำให้ไม่คุ้มกับการลงทุน ประการที่สอง ชาวบ้านมีอาชีพด้านอื่น อันที่จริงการทำนาของชาวบ้านป่าจี้ ไม่ใช่ทำนาเพื่อขายข้าว แต่เป็นการทำนาเพื่อใช้กินในครอบครั้ว ต่อเมื่อมีเหลือจึงนำออกขาย มีเพียงไม่กี่ครอบครั้วที่ปลูกข้าวเพื่อขาย ดังนั้นเมื่อชาวบ้านมีอาชีพอย่างอื่น พวกเขาก็สามารถซื้อข้าวจาก

ตลาดได้ ประการที่สุดท้าย ชาวบ้านได้ขายที่ดิน ในระยะประมาณ 5-6 ปีมาจังหวัดเชียงใหม่ มีความเติบโตทางเศรษฐกิจมากขึ้น ราคาที่ดินก็สูงขึ้นด้วยเช่นกัน มีข่าวแพร่เข้าไปในหมู่บ้านว่า ทางจังหวัดได้จัดให้พื้นที่บริเวณตำบลแม่เหิยะเป็นเขตอุตสาหกรรม ยิ่งทำให้ราคาที่ดินสูงมากขึ้น แต่ในความเป็นจริงกลับไม่พบว่า ได้มีการซื้อที่ดินในหมู่บ้านป่าจี้เพื่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมแต่อย่างใด มีแต่ข่าวว่า มีคนต่างชาติซื้อที่ดินในหมู่บ้านอุโบสถและหมู่บ้านท่าข้าม เพื่อเตรียมสร้างโรงงาน การซื้อขายที่ดินในหมู่บ้านป่าจี้ เป็นการซื้อของนายทุนจากเมืองเชียงใหม่ เพื่อสร้างหมู่บ้านจัดสรรมากกว่า ปัจจุบันมีหมู่บ้านจัดสรรเกิดขึ้นด้านตะวันตกเฉียงใต้ของหมู่บ้าน และมีโครงการจะสร้างเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ บริเวณดังกล่าวเหมาะแก่การสร้างหมู่บ้านจัดสรร เพราะอยู่ไม่ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่มากนัก คือ เพียงประมาณ 6.5 กิโลเมตร ทั้งเจ้าของโครงการสามารถลงทุนนำน้ำประปาจากเมืองเชียงใหม่เข้าไปในหมู่บ้านได้ ปัจจุบันมีพื้นที่นาในหมู่บ้านเพียงประมาณ 74 ไร่ (ชาวบ้านรายหนึ่งเช่าที่นาในหมู่บ้านอื่นอีก 12 ไร่) มี 36 ไร่ประกาศขายแล้ว และอีก 30 ไร่ที่อยู่ในระหว่างต่อรองราคากับผู้ซื้อ สถานการณ์เช่นนี้บ่งชี้ให้เห็นว่า ต่อไปข้างหน้าจะไม่มีการทำนาที่หมู่บ้านป่าจี้อีก

อุตสาหกรรมพื้นบ้านที่มีแต่เดิมก็หมดไป คือ การทำกระเบื้องดินขอ มีเหตุผลสำคัญ 2 ประการ ประการแรก ความต้องการกระเบื้องดินขอลดน้อยลงไปตั้งแต่ประมาณ 30 ปีที่แล้ว การผลิตจึงต้องลดลงด้วย ประกอบกับพื้นที่ที่มีดินสำหรับทำกระเบื้องดินขอถูกประกาศให้เป็นเขตอุทยานแห่งชาติ และใช้เป็นศูนย์ขยายพันธุ์พืชของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ยิ่งทำให้การทำกระเบื้องดินขอประสบความยุ่งยากมากขึ้น เหตุผลอีกประการหนึ่ง ชาวบ้านมีทางเลือกใหม่ คือ ทำดินกึ่งหรืออิฐแทน ดังได้กล่าวมาแล้วว่า พ่อ ล. ได้เรียนวิธีการทำดินกึ่งหรืออิฐมาจากชาวบ้านตำบลลู่แทน และมาทำดินกึ่งในหมู่บ้าน ชาวบ้านคนอื่นเอาเป็นแบบอย่างเพื่อทดแทนการทำกระเบื้องดินขอ เมื่อประมาณ 10 กว่าปีมานี้ มีเครื่องปั้นอิฐแพร่เข้ามาในตำบลแม่เหิยะ การทำดินกึ่งจึงพัฒนาขึ้นเป็นโรงงาน ในหมู่บ้านป่าจี้มีโรงงานทำดินกึ่งด้วยเครื่องปั้น 2 โรง ความต้องการดินกึ่งของตลาดมีเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ แต่ในขณะเดียวกัน ลुकค่านิยมดินกึ่งที่ทำมาจากเครื่องปั้น การทำดินกึ่งด้วยมือจึงลดน้อยลงเรื่อย ๆ ปัจจุบันในหมู่บ้านป่าจี้มีอยู่ 5 ครอบครัวที่ปั้นดินกึ่งด้วยมือ

ทางราชการเคยเข้ามามีส่วนให้ชาวบ้านที่ทำดินก็รวมตัวกัน เป็นกลุ่มบันอัฐ เพื่อจะได้รวมกันขอซื้อแกลบจากโรงสีในราคาถูก รวบรวมดินก็ขายให้แก่ร้านขายวัสดุก่อสร้าง เพื่อต่อรองราคาและสร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้านว่าสามารถขายดินก็ได้ผลผลิตได้ แต่หลังจากที่ความต้องการดินก็ขึ้นด้วยมือลดน้อยลง ชาวบ้านประสบปัญหาด้านการตลาด ทางราชการจึงได้แนะนำให้ชาวบ้านเปลี่ยนผลผลิตใหม่เป็นอัฐบลอค โดยนำเงินงบประมาณสำหรับพัฒนาตำบลมาให้เป็นทุนสร้างบันอัฐบลอค และชาวบ้านรวมกันออกเงินเป็นหุ้นส่วนซื้อวัตถุดิบ จากการสังเกต พบว่าชาวบ้านไม่ได้ไปทำอัฐบลอค แต่จ้างคนงานมาทำแทน ชาวบ้านที่ออกเงินจึงมีฐานะเป็นเจ้าของกิจการเท่านั้น

มีชาวบ้าน 2 ครอบครัวที่เลี้ยงวัวขาย เป็นการเลี้ยงแบบเล็ก ๆ มีวัว 5-7 ตัว การเลี้ยงก็ปล่อยให้วัวหากหญ้ากินในพื้นที่นาอันว่างเปล่า มีบ่อเลี้ยงปลา 2 ครอบครัว และมีฟาร์มเลี้ยงหมู 2 ฟาร์ม ฟาร์มหนึ่งเป็นของคนในหมู่บ้าน อีกฟาร์มหนึ่งเป็นของคนอีกหมู่บ้านหนึ่ง ทั้งสองฟาร์มเลี้ยงหมูแบบซอกกลางกับบริษัทการเกษตรจากกรุงเทพฯ ทางบริษัทเป็นผู้ส่งลูกหมูและอาหารหมูมาให้ ที่สำคัญเจ้าของฟาร์มต้องเลี้ยงหมูตามแผนงานที่ทางบริษัทกำหนดมาให้ เมื่อครบกำหนด ทางบริษัทจะเป็นผู้รับซื้อหมูเหล่านั้น หรือจัดการขายหมูให้แก่ลูกค้าคนอื่น นอกจากนี้การทำมาหากินทางด้านการเกษตร ยังมีครอบครัวหนึ่งเพาะต้นไม้ขายมีทั้งที่เป็นไม้ดอกและไม้ผล

ในหมู่บ้านมีร้านค้า 5 ร้าน ร้านหนึ่งเป็นร้านขายกวยเตี๋ยว 3 ร้านเป็นร้านขายของชำ ในจำนวนนี้มี 1 ร้านที่ขายอาหารสดและอาหารสำเร็จรูป 1 ร้านขายอาหารสดอย่างเดียว อีก 1 ร้านเป็นร้านขายอาหารสำเร็จรูปอย่างเดียว ร้านขายของในหมู่บ้านเป็นร้านเล็ก ๆ ร้านค้าที่มีกิจการระดับใหญ่ของหมู่บ้าน คือ ร้านขายกวยเตี๋ยว กับร้านขายของชำที่ขายอาหารสดด้วยร้านหนึ่ง มีบางครอบครัวที่เปิดร้านขายของขึ้นมา แต่ก็ต้องเลิกกิจการไปในที่สุด เพราะลูกค้ามีไม่มาก ชาวบ้านที่ทำงานในเมืองเชียงใหม่ก็จะซื้อของกินของใช้มาจากในเมือง ปัจจุบันที่หมู่บ้านอุโบสถได้เปิดร้านขายของชำเป็นแบบซูเปอร์มาร์เก็ตมีแอร์คอนดิชันด้วย เท่าที่ผู้วิจัยสังเกตและพูดคุยกับชาวบ้าน คนที่ไปซื้อส่วนมากเป็นชาวบ้านอุโบสถและชาวบ้านท่าข้าม แม้ว่าชาวบ้านป่าจี้ไปซื้อของที่นั่นน้อย แต่ก็มียู่บ้าง ในตอนเย็น ๆ ที่ศาลาหน้าหมู่บ้านมีร้านขายเหล้าด้วย

อาชีพอื่น ๆ ของชาวบ้าน และเป็นอาชีพที่สำคัญ คือ รับราชการ เป็นพนักงานบริษัท ในเมืองเชียงใหม่ และเป็นลูกจ้างในงานต่าง ๆ เมื่อประมาณ 25-30 ปีมานี้ การเดินทางระหว่างหมู่บ้านกับเมืองเชียงใหม่สะดวกมากขึ้น ชาวบ้านต่างก็ผลักดันให้ลูกหลานของตนได้เรียนหนังสือสูง ๆ ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้คนเหล่านั้นออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน ส่วนคนที่เรียนหนังสือไม่มากก็ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านสะดวกด้วยเช่นกัน ชาวบ้านอายุประมาณ 15-30 ปีไปทำงานต่างจังหวัดเป็นจำนวนมาก

จากการขายที่ดินของชาวบ้าน ทำให้หลายครอบครัวมีฐานะทางการเงินสูงขึ้น เราจะพบว่า มีชาวบ้านบางครอบครัวไม่ได้ประกอบอาชีพอะไร หรือมีเพียงคนรุ่นลูกที่ทำงานหาเงิน แต่พวกเขาก็มีเงินใช้จ่ายได้ จากการพูดคุยกับชาวบ้านคนอื่น พบว่าพวกเขาได้เงินจากดอกเบี้ยเงินฝากธนาคาร ที่น่าสังเกต คนเหล่านั้นกลับไม่ได้เชยฐานะทางสังคมขึ้นเป็นคนมีฐานะ เราอาจได้ฟังจากวงพูดคุยว่าคนนั้นมีเงิน คนนี้มีเงิน แต่ในด้านความสัมพันธ์ทางสังคม เรากลับพบว่าพวกเขาก็ยังคงแสดงบทบาทหรือถูกแสดงบทบาทจากชาวบ้านด้วยกัน ในฐานะของคนมีเงินเหมือนเมื่อก่อนขายที่ดิน ผิดกับคนที่มั่งมีฐานะทางการเงินสูงขึ้นจากการทำงาน—ทั้งนี้คงเป็นเพราะการจัดกลุ่มทางสังคม ไม่ได้อาศัยเพียงฐานะทางเศรษฐกิจอย่างเดียว แต่จะผนวกรวมเอาฐานะทางอาชีพเข้าไปด้วย ชาวบ้านจะรู้สึกว่า คนที่ทำงานราชการอย่างนี้ ป. มีฐานะสูง มีเงิน ในขณะที่คนที่มีเงินจากการขายที่ดินอย่างป้า ต. กลับมีฐานะต่ำกว่า ทั้งที่มีเงินจากดอกเบี้ยเดือนละประมาณ 10,000 กว่าบาท

ความเชื่อทางศาสนา

ศูนย์วิทยทรัพยากร

หากถามชาวบ้านว่านับถือศาสนาอะไร ชาวบ้านจะตอบว่า นับถือศาสนาพุทธ มีเพียง 1 คนที่นับถือศาสนาคริสต์ เป็นคนที่แต่งงานเข้ามาอยู่กับคนที่ป้าจี้ แต่หากพิจารณาในแง่ของวิชาการ จะพบว่า ชาวบ้านนับถือพุทธศาสนาและมี การนับถือพุทธศาสนาและมีของชาวบ้านผสมกลมกลืนจนเป็นเนื้อเดียว เมื่อผู้วิจัยบอกชาวบ้านคนหนึ่งว่า ครอบครัวของผู้วิจัยไม่มีผีปู่ย่าเหมือนกับที่ชาวบ้านป้าจี้นับถือ เขาถามผู้วิจัยว่า “ไม่ใช่พุทธหรือ” สำหรับชาวบ้านแล้ว การนับถือผีก็เป็นส่วนหนึ่งของศาสนาพุทธ ในที่นี้จะกล่าวถึงความเชื่อเรื่องพุทธกับผีของชาวบ้านป้าจี้ แยกออกเป็น พุทธ ผีปู่ย่า (ผีมด) ผีเจ้าบ้าน ผีเจ้านาย และผีดง (ผีปู่แสะย่าแสะ)

พุทธ วัดป่าจี้เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญที่แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธ และเป็นที่ปฏิบัติศาสนกิจของชาวบ้าน วัดนี้ในความจริงสร้างขึ้นเมื่อไร ไม่สำคัญสำหรับชาวบ้าน พวกเขาเล่ากันอยู่ว่าสร้างมานานนับร้อย ๆ ปี เป็นวัดเก่าแก่ แต่เดิมมีเพียงวิหารสำหรับปฏิบัติศาสนกิจ ไม่มีอุโบสถ พระที่วัดจะต้องไปสวดปาฏิโมกข์ที่วัดอื่นในตำบลแม่เหียะ เมื่อชาวบ้านจะบวช ก็ต้องไปบวชที่วัดอุโบสถ เพิ่งมีอุโบสถปี พ.ศ. 2535 พระที่วัดมีเพียงเจ้าอาวาสวัดเท่านั้น และมีเณรอีก 3 รูป

โดยปกติ ชาวบ้านไม่ได้ถวายข้าวพระที่วัด หรือพระออกนิเทศบาท เณรจะเป็นผู้นำปันโตไปให้ชาวบ้านโดยเวียนกันเป็นมือ เฉพาะวันศีลหรือวันพระเท่านั้นที่ชาวบ้านนำข้าวไปถวายพระที่วัด สำหรับช่วงเข้าพรรษา ชาวบ้านบางคนจะอยู่เฝ้าเทศน์ฟังธรรมที่วัดตอนบ่าย และมีจำนวนหนึ่งอยู่นอนที่วิหารเป็นการรักษาศีล เท่าที่สังเกต ชาวบ้านที่ไปฟังธรรมรักษาศีลที่วัดเป็นคนรุ่นพ่อรุ่นแม่ และรุ่นอัย มีทั้งผู้ชายและผู้หญิง แต่ผู้หญิงมีมากกว่า กิจกรรมฟังธรรมที่วัดมีความสำคัญมากทีเดียว เพราะถือว่าเป็นเรื่องของหมู่บ้าน ไม่ใช่เรื่องเฉพาะบุคคลเท่านั้น มีชาวบ้าน 4 คนเล่าให้ฟังตรงกันว่า พ่อหลวงหรือผู้ใหญ่บ้าน ไม่เคยไปฟังธรรมรักษาศีลที่วัดเลย ชาวบ้านไม่พอใจมาก มีเสียงนินทาพ่อหลวงว่า พ่อหลวงไม่สนใจหมู่บ้าน จนพ่อหลวงต้องไปฟังธรรมรักษาศีล อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนกิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมของคนรุ่นพ่อรุ่นแม่กับรุ่นอัย เพราะเท่าที่ผู้วิจัยสังเกตเห็น ชาวบ้านที่อยู่ในรุ่นใหญ่และรุ่นผู้ใหญ่จะอยู่รอพ่อแม่ของตนนอกวิหาร การที่ผู้วิจัยเข้าไปร่วมฟังธรรมก็สร้างความแปลกใจให้กับชาวบ้านด้วยเหมือนกัน

ในการประกอบศาสนพิธีที่มีชาวบ้านร่วมด้วย มี พ่อหนาน หรือ แก้ววัด เป็นผู้นำฝ่ายชาวบ้าน เขาพาชาวบ้านประกอบพิธีกรรม สวดมนต์ ขอสีล ขอธรรม และถือเป็น "ผู้รู้" ที่สำคัญเกี่ยวกับวัดและศาสนา พ่อหนาน คือ ผู้ที่เคยบวชเป็นพระมาแล้ว เมื่อชาวบ้านถวายข้าวพระแล้ว พ่อหนานเป็นผู้จัดแบ่งอาหารและปัจจัย สำหรับหนึ่งสำหรับพระพุทธรูป สำหรับหนึ่งสำหรับพระธรรม ซึ่งมีธรรมมาสน์เป็นสัญลักษณ์ของพระธรรม สำหรับหนึ่งสำหรับพระสงฆ์ มีจำนวนสำหรับอาหารเท่ากับพระและเณร สำหรับหนึ่งสำหรับ เจ้าวัด หรือ เสือวัด หรือเจ้าอาวาสวัดที่มรณภาพไปแล้ว มีศาลอยู่ในวัด อีกสำหรับหนึ่งสำหรับพ่อหนาน ในที่นี้เราจะเห็นความสำคัญของพ่อหนานมากขึ้น

ผีป่วน ชาวบ้านเรียก ผีป่วน หรือ ผีผด เป็นผีประจำตระกูลฝ่ายหญิง สำหรับชาวบ้านป่าจิมมีพิธีกรรมเลี้ยงผีป่วนที่เรียกว่า ไหว้ห้า หมายความว่า ใน 5 ปี จะต้องเลี้ยงผีป่วนปีที่ 1 และปีที่ 5 กล่าวให้ง่าย คือ เลี้ยงผีป่วนปีหนึ่ง เว้นไม่เลี้ยงไป 3 ปี แล้วจึงเลี้ยงอีกในปีถัดไป หากไม่เลี้ยงหรือเลี้ยงไม่ดี "ผีป่วนมันจะเอาไปขาย" คือ ผีป่วนจะไปเข้าชาวบ้านตระกูลอื่น แล้วบอกใครต่อใครว่า ลูกหลานไม่สนใจผีป่วนของตัวเอง ลักษณะเช่นนี้เป็นการนับถือผีสายแม่

การเลี้ยงผีป่วนกระทำกันที่บ้านของ เค้ามี่^{*} หรือหัวหน้าของตระกูล เมื่อเค้ามี่เสียชีวิตไปแล้ว ตำแหน่งเค้ามี่จะสืบทอดไปยังลูกสาวคนเล็กของครอบครัวเค้ามี่ สัญลักษณ์ที่สำคัญของบ้านเค้ามี่ คือ หอผี หอผีนี้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผี เค้ามี่มีหน้าที่ออมเงิน** หรือรวมเงินคนในตระกูลเดียวกันไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน เค้ามี่ต้องไปบอกให้คนในตระกูลว่าจะมีการเลี้ยงผีป่วนเมื่อได้เงินมาแล้ว เค้ามี่นำไปซื้อข้าวของสำหรับประกอบพิธีกรรม และอาหารสำหรับเลี้ยงคนที่ไปร่วมงาน นอกจากเค้ามี่แล้ว ยังมี มั่วรี หรือคนทรงประจำตระกูล เป็นผู้หญิง มีหน้าที่สื่อกลางการติดต่อระหว่างคนที่มิชีวิตอยู่กับผีในตระกูล โดยให้ผีป่วนมาลงทรง โดยมากเค้ามี่มักจะเป็น มั่วรีตัวส ในหมู่บ้านป่าจิมมีผีป่วน 6 ตระกูล มีเค้ามี่ 3 ตระกูล มีหอผี 3 หอ มีเค้ามี่ตระกูลหนึ่งที่เค้ามี่ไม่ใช่ มั่วรี ที่น่าสังเกต มั่วรี ในตระกูลนี้ เค้ามี่ไม่ได้อยู่ในตระกูลดังกล่าว แต่เป็นลูกของคนรับใช้ในครอบครัวเค้ามี่ ต่อมาผีป่วนมาลงขี้แก จากนั้นแกก็ถูกจัดให้อยู่ในตระกูลเดียวกับเค้ามี่

ความเชื่อเรื่องผีป่วนนี้ เกี่ยวพันกับวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างมาก ประการแรกเป็นเรื่องของครอบครัวและเครือญาติ เด็กที่เกิดขึ้นมาจะถูกจัดให้อยู่ในตระกูลของแม่ ต้องประกอบพิธีกรรมบอกผีป่วน เมื่อโตขึ้นแต่งงาน หากเป็นผู้ชายจะย้ายตัวเองเขาไปอยู่ในตระกูลของฝ่ายหญิง ต้องไหว้ผีป่วนฝ่ายหญิงเพื่อบอกกล่าวให้ผีป่วนรับรู้ หากเป็นผู้หญิงก็ต้องไหว้ผีป่วนเพื่อ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2533: 254) ให้ความหมายคำว่า เค้ามี่ ไว้ว่า "นอ. บ้านที่ทำหน้าที่หัวหน้าตระกูลซึ่งสืบมาจากฝ่ายแม่" แต่ในที่นี้หมายถึง "คน" คือ หัวหน้าตระกูลซึ่งสืบมาจากฝ่ายแม่

** พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2533: 1624) ให้ความหมายคำว่า ฮอม ไว้ว่า "ก. ร่วม, สมทบ, บริจาค"

บอกกล่าวให้มิปู้ยารู้ว่า คนแต่งงานแล้วและนางสามีเข้ามาอยู่ด้วย ในชีวิตจริง การเลือกที่ตั้งบ้านเรือนของคู่บ่าวสาวก็สอดคล้องกับการนับถือผี กล่าวคือ คู่บ่าวสาวจะตั้งบ้านเรือนในเขตของบ้านพ่อแม่ฝ่ายหญิง หรืออยู่กับฝ่ายหญิง ที่ผู้วิจัยพบ มีบ้างเหมือนกันที่คู่บ่าวสาวไปตั้งบ้านเรือนในเขตของบ้านพ่อแม่ฝ่ายชาย แต่มีน้อย ในการเลือกคู่แต่งงาน คนที่นับถือผีปู้ย่าเดียวกัน ก็ห้ามไม่ให้แต่งงานกัน ในขณะที่พวกเขาสามารถเลือกคู่แต่งงานที่เป็นญาติฝ่ายพ่อได้ นอกจากนั้นยังทำให้คนที่ยังไม่แต่งงาน รมัตรีวังความสัมพันธ์ทางเพศ หากพวกเขามีความสัมพันธ์ทางเพศก่อนบอกกล่าวให้มิปู้ย่ารับรู้ พวกเขาจะถูกมิปู้ยาลงโทษ

ประการที่สองเป็นเรื่องของการแยกเพศ โดยเหตุที่มิปู้ย่าเป็นผีบรรพบุรุษของฝ่ายหญิง ทำให้เราเห็นการจัดระเบียบระหว่าง "ชาย" กับ "หญิง" ตั้งได้กล่าวมาแล้วในความสัมพันธ์ระหว่างมิปู้ย่ากับครอบครัวและเครือญาติ โลกทัศน์ของชาวบ้านป่าจี้ ได้แยกเพศ "ชาย" กับเพศ "หญิง" และกำหนดบทบาทหน้าที่ให้แตกต่างกัน โดยเฉพาะในพิธีกรรมต่าง ๆ ในวิถีชีวิตปกติประจำวัน เรามักไม่ค่อยเห็นความแตกต่างในบทบาทหน้าที่ระหว่างผู้ชายกับผู้หญิงมากนักแน่นอนว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านป่าจี้ ได้แบ่งกลุ่มผู้ชายกับกลุ่มผู้หญิง ผู้ชายต้องทำงานหนัก ผู้หญิงทำงานเบาโดยเฉพาะงานบ้าน แต่ในเชิงปฏิบัติจริง ๆ ผู้หญิงเองก็ต้องทำงานหนักนอกบ้านเช่นเดียวกับผู้ชาย แต่สำหรับพิธีกรรมแล้ว บทบาทหน้าที่ของผู้ชายกับผู้หญิงจะถูกกำหนดแน่นอน ชื่อน่าสังเกต สำหรับพิธีกรรมเกี่ยวกับนุท ผู้ชายจะมีบทบาทมาก ส่วนพิธีกรรมเกี่ยวกับผี ผู้หญิงกลับมีบทบาทมากกว่า พิธีกรรมเลี้ยงมิปู้ย่าก็เช่นเดียวกัน บทบาทที่สำคัญของพิธีกรรมจะตกอยู่กับผู้หญิง เค้าผีและม้าขี่เป็นผู้หญิง อำนาจในการตัดสินใจทำหรือไม่ทำอะไร จะอยู่ที่เค้าผีซึ่งเป็นผู้หญิง ผู้ชายเป็นเพียงผู้ช่วยทำงานเท่านั้น ในขณะที่พิธีกรรมเกี่ยวกับนุท ฝ่ายชายจะมีอำนาจตัดสินใจ เพราะหัวหน้าในการประกอบพิธีกรรมเป็นผู้ชาย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผีเจ้าบ้าน ผีเจ้าบ้านเป็นผีประจำหมู่บ้าน จากการสัมภาษณ์ หม่มบ้านป่าจี้เผิงมีผีเจ้าบ้านเมื่อประมาณ 40 กว่าปีมานี้ เกิดขึ้นพร้อมกับมีม้าขี่ผีเจ้าบ้าน ชาวบ้านได้แยกผีเจ้าบ้านออกเป็นผีเจ้าบ้านบ้านเหนือกับผีเจ้าบ้านบ้านใต้ แต่เดิมมีหอมี่สำหรับผีเจ้าบ้านทั้งสองแยกกัน หอมี่เจ้าบ้านเหนืออยู่ด้านตะวันตกเฉียงเหนือของตัวหมู่บ้าน หอมี่เจ้าบ้านบ้านใต้อยู่ด้านตะวันออกเฉียงใต้ของตัวหมู่บ้าน ต่อมาเมื่อมีการสร้างคลองชลประทานตัดผ่านหอมี่เจ้าบ้านบ้านใต้ จำเป็นต้องรื้อหอมี่เจ้าบ้านบ้านใต้ ชาวบ้านจึงย้ายหอมี่เจ้าบ้านบ้านใต้ไปไว้ร่วมกับหอมี่เจ้าบ้าน

บ้านเหนือ ชาวบ้านประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าบ้านในเดือน 9 ทางเหนือ ส่วนจะเป็นวันใด ขึ้นอยู่กับมาฆีผีเจ้าบ้าน และชาวบ้านจะไหว้ผีเจ้าบ้านในวันสงกรานต์ ซึ่งถือเป็นวันขึ้นปีใหม่

มาฆีผีเจ้าบ้านมี 2 คน คนหนึ่งเป็นมาฆีผีเจ้าบ้านบ้านเหนือ อีกคนหนึ่งเป็นมาฆีผีเจ้าบ้านบ้านใต้ ปัจจุบันบทบาทสำคัญอยู่ที่มาฆีเจ้าบ้านบ้านเหนือ มาฆีเจ้าบ้านบ้านเหนือจะเป็นคนกำหนดวันสำหรับประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าบ้าน และมีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีกรรม คงเพราะมีการรวมหัวผีเจ้าบ้านทั้งสองไว้ในที่เดียวกัน มาฆีผีเจ้าบ้านบ้านใต้ก็ย้ายบ้านไปอยู่ในเขตบ้านเหนือ และที่สำคัญผู้วิจัยรู้สึกว่ามีมาฆีผีเจ้าบ้านบ้านใต้มีบุคลิกภาพที่ต้องการแสดงบทบาทมาฆีเจ้าบ้านน้อยกว่ามาฆีเจ้าบ้านบ้านเหนือ โดยดูจากเมื่อผู้วิจัยพูดคุยกับมาฆีเจ้าบ้านบ้านใต้ แก่ไม่เคยเริ่มต้นพูดถึงเรื่องผีเจ้าบ้านเลย ในขณะที่มาฆีเจ้าบ้านบ้านเหนือพยายามอธิบายเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับผีเจ้าบ้านให้ฟัง

ผีเจ้าบ้านเป็นผีอารักษ์บ้าน การเลี้ยงผีเจ้าบ้านอย่างดีจะทำให้ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุข ผีเจ้าบ้านจะคุ้มครอง และทำให้ชาวบ้านด้วยกันเองรู้สึกเป็นพรรคพวกเดียวกัน คือ เป็นคน บ้านเดียวกัน ปัจจุบันความเชื่อถือได้คลายตัวไปมากแล้ว คงมีอยู่มากกับคนรุ่นอู๊ย ซึ่งเมื่อมีพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าบ้านก็ไปร่วมพิธีกรรมไม่ค่อยได้ ส่วนคนรุ่นเด็กรุ่นผู้ใหญ่ก็มีไปน้อย

ผีเจ้านาย ผีเจ้านายเป็นผีเจ้าเมืองหรือข้าราชการคนสำคัญ ๆ มีการลงทรงมาฆีเพื่อให้ชาวบ้านหรือคนที่ต้องการพบได้พบกับผีเจ้านาย และคนที่ไปหาผีเจ้านายจะขอให้ผีเจ้านายช่วยเหลือเรื่องต่าง ๆ แต่ก่อนในหมู่บ้านป่าจี้มีการทรงผีเจ้านาย ปัจจุบันไม่มีการทรงแล้ว ถึงกระนั้นความเชื่อเรื่องผีเจ้านายก็ยังคงมีอยู่ ระหว่างที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลในหมู่บ้าน ได้มีชาวบ้านหลายคนไปหาผีเจ้านายที่หมู่บ้านอื่น เพื่อขอให้รักษาโรคภัยไข้เจ็บ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน คุณเหมือนปัญหาโรคภัยไข้เจ็บเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านไปหาผีเจ้านาย ถึงแม้ว่าความก้าวหน้าทางการแพทย์จะเจริญไปมากแล้วก็ตาม แต่ชาวบ้านป่าจี้ก็ยังคงอาศัยผีเจ้านายอยู่ โดยเฉพาะคนรุ่นน่อรุ่นแม่และรุ่นอู๊ย พวกเขาศรัทธาหมอสมัยใหม่อยู่ แต่หลายครั้งหมอสมัยใหม่ก็ไม่สามารถช่วยให้พวกเขาหายจากโรคภัยไข้เจ็บได้ หรือช่วยได้ช้าไม่ทันใจหรือไม่แน่ใจว่าจะช่วยได้ ผีเจ้านายจึงมีบทบาทอย่างมาก มีหลายครั้งที่เมื่อพวกเขาไป

หามีเจ้านายแล้ว หาสจากโรคนัยไข้เจ็บ หรือมีคำอธิบายที่ทำให้พวกเขาเห็นว่าทำไมไม่หาสจากโรคนัยไข้เจ็บ เช่น กรณีแม่ฮุย ป. ตาเสียมองไม่ค่อยเห็น ไปรักษาที่โรงพยาบาลก็ไม่หาย แต่เมื่อแกไปหาผีเจ้านาย ผีเจ้านายก็บอกแกว่า แกจะตาไม่ค่อยอย่างนั้นเพราะ "ริด" ที่ไปถมบ่อน้ำหน้าบ้าน

ผิดง หรือผีปู่และย่าแสะ ชาวบ้านจะเลี้ยงผิดงในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 9 ทางเหนือ ที่ตั้งผิดงบริเวณปากทางเข้าหมู่บ้านแม่เหียะใน ซ่อน่าสังเกต บริเวณที่เป็นดงผีหรือหอนั้น เป็นปากทางเข้าป่า และชื่อ "ผิดง" ก็มีนัยเกี่ยวข้องกับป่า^{๖๖} ชาวบ้านหลายคนได้เล่าเรื่องปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นที่บริเวณดังกล่าวให้ฟัง เช่น มีคนเดินออกมาจากป่ามาเห็นเสือบ้าง เห็นคนแปลกหน้าบ้าง แต่พอย้อนกลับไปอีกครั้งกลับไม่พบอะไร หรือเหตุการณ์หลังสุด มีคนไปประกอบพิธีกรรมบางอย่าง รุ่งขึ้นมีชาวบ้านพบเลือดคนอยู่ในบริเวณดงผี อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านจะไม่บอกว่า ผิดงหรือผีปู่และย่าแสะเป็นผีป่า พวกเขาเชื่อว่า เป็น ผีเรือนบ้านเรือนเมือง^{๖๗} เป็นผีที่เกี่ยวข้องกับตำบลแม่เหียะ อยู่ที่ดงผี ผิดงนี้เป็นผียักษ์ กินเนื้อคนเป็นอาหาร ต่อมาพระพุทธรเจ้าไม่ให้กินเนื้อคนให้มากินควายแทน ชาวบ้านจึงต้องนำควายไปเลี้ยงผิดงเป็นประจำทุกปี หากปีไหนไม่นำควายไปเลี้ยงหรือเลี้ยงไม่ดีพอ ผิดงก็จะมากินคนในชุมชนแม่เหียะ

รายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับผิดงนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวต่อไปในบทที่ 3 เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องอย่างมากกับเรื่องเล่าผีปู่และย่าแสะ อันเป็นประเด็นสำคัญของการศึกษาในที่นี้

^{๖๖} พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2533: 173) ให้ความหมายคำว่า ริด ไว้ว่า "ว. เสนียด, จัญไร, อับมงคล"

^{๖๗} พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2533: 429) ให้ความหมายคำว่า ดง ไว้ว่า "น. ป่า, ป่าที่มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นหนาแน่น, ที่ซึ่งมีต้นไม้ขนาดใหญ่โตอย่างหนึ่งขึ้นหนาแน่น เช่น ดงกล้วย"

^{๖๘} พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2533: 392) ให้ความหมายคำว่า เรนบ้านเรือนเมือง ไว้ว่า "น. เทวดาประจำบ้านเมือง, สิ่งที่ยึดถือเป็นหลักของบ้านเมือง"

ดังได้กล่าวไว้แต่ต้นแล้วว่า ชาวบ้านไม่ได้แยกความเชื่อทางศาสนาของพวกเขาออกเป็นความเชื่อเกี่ยวกับพุทธกับความเชื่อเกี่ยวกับผี ผีต่าง ๆ ที่พวกเขานับถือ ต่างเป็นผีพุทธทั้งสิ้น ผีปู่ย่าซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษของพวกเขา ย่อมจะนับถือศาสนาพุทธ ประพฤติปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธรูปเจ้าเช่นเดียวกับพวกเขา ผีเจ้าบ้านก็นับถือศาสนาพุทธ หรือแม้แต่ผีตองซึ่งเป็นยักษ์ ก็ยังเป็นพุทธสาวก ความจริงเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธรูปเจ้าก็ย้าถึงการเวียนว่ายตายเกิด ภาพวาดในวิหารวัดป่าจี้ เป็นภาพพระเวสสันดร ซึ่งเป็นพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ ก่อนมาเกิดใหม่เป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ผีต่าง ๆ ที่พวกเขา นับถือ ก็อยู่ในระหว่างเวียนว่ายตายเกิด ผีปู่ย่า เจ้านาย ผีเจ้าบ้าน และผีตอง ล้วนแล้วแต่เคยมีชีวิตมาแล้วทั้งสิ้น

ปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการได้แพร่เข้าไปในหมู่บ้าน และคงส่งผลกระทบต่อความเชื่อเรื่องผีของชาวบ้านอย่างรุนแรง มีชาวบ้านหลายคนตั้งคำถามกับผู้วิจัยว่า "จารย์เชื่อเรื่องผีไหม" ไม่ว่าผู้ถามจะเชื่อเรื่องผีหรือไม่ก็ตาม ล้วนได้รับผลกระทบจากความรู้อย่างใหม่ เพราะความรู้อย่างใหม่ปฏิเสธหรือมีแนวโน้มปฏิเสธเรื่องผี และสำหรับผู้เชื่อเรื่องผีก็จะหลีกเลี่ยงสิ่งที่ไม่ควรเกิดขึ้นมาเป็นข้ออ้างความมีอยู่ของผี ในขณะที่ผู้ไม่เชื่อก็จะหาคำอธิบายที่เป็นความรู้ใหม่สำหรับปรากฏการณ์นั้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย